

УДК 657:631.162:339

Коваль Н.І.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аналізу
Вінницького національного аграрного університету***Мандибура В.В.***студент економічного факультету
Вінницького національного аграрного університету*

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING FOR FARMS: INTERNATIONAL EXPERIENCE

АНОТАЦІЯ

Досліджено особливості удосконалення організації обліку у фермерських господарствах України на основі зарубіжного досвіду, розглянуто необхідність змін у веденні обліку з врахуванням вітчизняних і зарубіжних стандартів, оскільки інтеграція економіки України у світову систему неможлива без застосування у системі обліку міжнародних стандартів, які стають невід'ємною складовою національного обліку, а традиційна система його організації неприйнятна для таких агроформувань внаслідок своєї громіздкості. Також державна політика повинна бути спрямована на стимулювання та розвиток малого та середнього бізнесу: збільшення обсягу державних гарантій кредитів або частки гарантії, розширення прав підприємств; кредитне посередництво; спеціальні гарантії та позики; субсидування процентних ставок

Ключові слова: фермерські господарства, міжнародні стандарти, бухгалтерський облік, зарубіжний досвід, малий та середній бізнес, фінансова звітність.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены особенности совершенствования организации учета в фермерских хозяйствах Украины на основе зарубежного опыта. Рассмотрено необходимость изменений в области бухгалтерского учета с учетом того, что касается внутренних и иностранных стандартов, поскольку интеграция экономики Украины в мировую систему невозможна без применения в системе учета международных стандартов, которые становятся неотъемлемой составляющей национального учета, а традиционная система его организации неприемлема для таких агроформирований вследствие своей громоздкости. Также государственная политика должна быть направлена на стимулирование и развитие малого и среднего бизнеса: увеличение объема государственных гарантий кредитов или доли гарантии, расширение прав предприятий; кредитное посредничество; специальные гарантии и займы; субсидирование процентных ставок

Ключевые слова: фермерские хозяйства, международные стандарты, бухгалтерский учет, зарубежный опыт, малый и средний бизнес, финансовая отчетность.

ANNOTATION

The present article deals with the research of the features of improving accounting for farms in Ukraine based on international experience, examines the need for change in accounting with regard to domestic and foreign standards, as the integration of Ukraine into the global system is not possible without the use of international standards in the accounting system, which is an essential part of the national accounting system and its traditional organization is unacceptable for such agricultural enterprises because of its unwieldiness. Also, public policy should be focused on the promotion and development of small and medium businesses, increase of government guarantees of credits or share of guarantees, empowering of enterprises; credit intermediation; special guarantees and credits; subsidizing of interest rate.

Keywords: farms, international standards, accounting, international experience, small and medium businesses, financial reporting.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку аграрної економіки України значне місце займає нова і водночас специфічна форма підприємницької діяльності – фермерське господарство. Специфічність цих агроформувань спричиняє певні, притаманні тільки їм, особливості в організації та забезпеченні обліку та контролю.

Перехід аграрного сектора до ринкових відносин супроводжується новими тенденціями розвитку АПК, зміною структури виробництва, характером зайнятості сільського населення, зумовленими реструктуризацією сільськогосподарських підприємств і створенням на їх основі нових господарських структур на засадах приватної власності на майно і землю. Зокрема широкого розповсюдження набули фермерські господарства. Водночас реорганізація сільськогосподарських структурних одиниць викликала необхідність змін у веденні обліку з врахуванням вітчизняних і зарубіжних стандартів, оскільки інтеграція економіки України у світову систему неможлива без застосування у системі обліку міжнародних стандартів, які стають невід'ємною складовою національного обліку, а традиційна система його організації неприйнятна для таких агроформувань внаслідок своєї громіздкості, а отже трудомісткості. Основним джерелом оперативної і об'єктивної інформації про розвиток виробництва, виконання господарських операцій є облік, тому нині є актуальним визначити удосконалення обліку фермерських підприємств із врахуванням країн зарубіжжя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Бухгалтерський облік – процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для ухвалення рішень. Удосконаленню та організації обліку фермерських господарств значну увагу приділяли у своїх працях низка вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема відомі економісти: М. Бакетті, П.І. Гайдуцький, М.Я. Дем'яненко,

С.І. Дем'яненко, В.А. Дерій, Р. Ентоні, Г.Г. Кірейцев, В.О. Ластовецький, В.Г. Линник, Ю.Я. Литвин, В.Б. Моссаковський, О.М. Онищенко, М.С. Пушкар, В.С. Рудницький, П.Т. Саблук, Л.К. Сук, І.Д. Фаріон, П.Я. Хомин, У. Янг, І.Г. Яремчук, Ф.Ф. Бутинець, Л.Б. Гнатишин, Д.І. Дема, М.Я. Дем'яненко, В.А. Дерій, Л.К. Сук, П.Я. Хомин, М. Баккет, М.Ф. Бичков, С. Блегборн, Ф.І. Васькін, Е.І. Степаненко, які зробили вагомий внесок у розробку теоретичних та практичних основ обліку і контролю в підприємницьких формах господарювання. Але як самостійний об'єкт дослідження у просторово-часовому вимірі удосконалення обліку фермерських господарств з урахуванням зарубіжного досвіду вивчене недостатньо, що і зумовило вибір теми цього дослідження.

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку і проблеми удосконалення організації обліку фермерських господарств з урахуванням закордонного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Для фермерських господарств облік є основним джерелом оперативної і об'єктивної інформації про розвиток виробництва та здійснення господарських операцій. Обсяг і ступінь її точності визначаються метою господарювання, виробничою необхідністю і економічною доцільністю. Облік дає змогу фермерському господарству провести аналіз його стану, визначити виробничі витрати і валовий дохід, норму рентабельності (відношення прибутку від реалізації продукції до витрат на її виробництво) як для господарства загалом, так і для окремих його галузей. Дані обліку дають змогу скласти фінансову звітність і допомагають виявити слабкі сторони виробничої діяльності, визначити підходи при вирішенні управлінських проблем. Розвиток виробництва в фермерських господарствах призводить до збільшення як об'єктів обліку, так і облікової роботи загалом. Удосконалення організації обліку на фермерських господарствах нині має вагомий внесок на розвиток господарства в цілому в Україні. Фермерське господарство – це форма підприємницької діяльності громадян. Це означає, що засновниками фермерського господарства, а також його членами мають право бути лише фізичні особи [1].

Сільське господарство – одна з найскладніших народногосподарських галузей, а праця у ньому – чи не найважча. Серед них однією з найважливіших повинна бути практична підготовка до роботи на землі. І якщо на початковому етапі формування індивідуальних селянських господарств достатнім вважається просто досвід, набутий у сільськогосподарському підприємстві, то в майбутньому цим обмежуватися не можна. Перше місце займатиме вимога бути підготовленим щонайменше на рівні випускника сільськогосподарського технікуму, зокрема з технології та організації виробництва, менеджменту, маркетингу, фінансового господарства

тощо. І що далі, то вимоги зростатимуть.

У цьому відношенні ми змушені повторювати шлях, уже пройдений багатьма країнами світу. Однак низка особливостей поки що недооцінюються, не беруться до уваги, а то й нехтуються. Зокрема, індивідуальне селянське господарство формувалося віками, розвивалося на еволюційній основі, шляхом поступового збагачення набутим досвідом, відмови від того, що себе не виправдало. Кожне наступне покоління селян мало надійну основу, яка дозволяла уникнути багатьох можливих помилок.

Вітчизняний же досвід розвитку індивідуальних селянських господарств, яким було багате наше суспільство до революції і в період непу, під впливом відомих причин був втраченим. Відродити його дуже складно, та й потрібний час.

Тому доводиться орієнтуватися на зарубіжний досвід, яким скористатися не завжди вдається, оскільки зарубіжне фермерство ґрунтується не просто на системі машин, а все більше на електронізації [1].

Крім того, у зарубіжних країнах із часом змінювалося не тільки фермерство як спосіб, форма господарювання, а й усе те, що формувало господаря, власника, забезпечувало умови господарювання, реалізацію продукції, наукову основу, тобто вся інфраструктура. Взаємовплив, взаємоузгоджене і взаємовигідне «притирання» фермерства та сфери послуг сформували тип, характер і рівень господарювання, який нині сприймається в Україні як взірць.

Однак найважливішою передумовою становлення і розвитку фермерства у зарубіжних країнах була і є відповідна спрямованість державної політики. Було б помилково ідеалізувати всі її особливості у кожній окремо взятій країні, як і складні, у багатьох випадках не безболісні процеси у самому фермерстві. Проте стала цілеспрямованість державної політики щодо нього не тільки формує фермерів як господарів, а й забезпечує статус одного з найбільш шанованих громадян, членів суспільства. Головними чинниками, які заважають розвитку, є неефективна система державної підтримки господарства в Україні, яка виявляється через слабкий розвиток фінансово-кредитної інфраструктури сільськогосподарського бізнесу, високий рівень тінізації, низький рівень державного захисту прав підприємців [1].

Податковий кодекс, що передбачає скорочення максимальної величини виторгу і видів діяльності, яким дозволено користуватися спрощеною системою, збільшення суми єдиного податку, а також розширень прав податківців, може призвести до згорання діяльності суб'єктів господарювання та зниження ділової активності населення.

Усі витрачені у господарстві ресурси знаходять своє відображення в витратах, які виникають через виплати грошових коштів, виникнення заборгованості, обміну тощо. Найбільша

сума витрат у сільськогосподарських підприємствах припадає на здійснення процесу виробництва. Витрати виробництва в фермерських та інших малих господарствах становлять: матеріальні витрати, оплата праці на виробництво продукції та інші витрати. Облік матеріалів та інших запасів доцільно вести періодичний, коли всі одержані запаси визначають як матеріальні витрати виробництва. Водночас для точного визначення розміру фактичних матеріальних витрат проводять корегування на зміну залишків запасів на початок та кінець року, які визначаються шляхом інвентаризації. Також інвентаризація виступає як елемент методу бухгалтерського обліку.

Отже, витрати на виробництво в малих підприємствах будуть становити алгебраїчну суму витрат на: оплату праці на виробництво продукції, суму придбаних матеріальних цінностей та отриманих послуг, суму інших витрат та суму зміни залишку запасів. Фермерські господарства США, як правило, ведуть бухгалтерський облік, використовуючи зброшурований набір реєстрів, який включає всі необхідні форми або реєстри розроблені фермерами самостійно [4].

Баланс, який складається фермерами США, має відмінну від підприємств України форму, адже спершу розміщуються відомості про наявність грошей у вигляді готівки або на рахунках банку, а також суми, які мають бути отримані упродовж 12 місяців, тобто поточна дебіторська заборгованість. Дані про наявність виробничих запасів вказуються вартісні. Зокрема, стосовно худоби вказуються вартісні (ціна однієї тварини, загальна вартість тварин групи), кількісні (кількість тварин за статевовіковими групами) та якісні (середню маса голови, загальна маса тварин) показники.

Найбільш істотною відмінністю реєстрів з обліку операцій фермерського господарства є те, що крім безпосередньо реєстрів з фіксації господарських операцій введено низку форм оперативного-технічного обліку та прогнозного характеру. Відтак до складу реєстрів для фермерських господарств штату Айова включено форму, яка містить безпосередню характеристику ферми та склад осіб, що проживають із фермером, пенсійний склад працюючих, попередні плани надходження грошових коштів, календар осіменіння великої рогатої худоби, нетелів, передбачувані раціони годівлі тварин, а також дані про перебіг процесу вирощування тварин та їх падіж тощо [4].

До складу реєстрів бухгалтерського обліку включені окремі форми зшиті у зошит. До складу цих реєстрів належать відомість доходів та відомість витрат (обидві форми розраховані на рік).

Реєстр операцій про прибуток (правильніше дохід) призначений для реєстрації сум, отриманих із різних джерел, і які є доходом. Записи роблять на підставі документів, які підтверджують суму виручки.

Для узагальнення даних про грошові операції ферми використовують форму, де наведено показники кошторису, складеного перед початком звітного року. Це дозволяє вивчити причини відхилення від передбачених параметрів діяльності ферми, а також підготувати дані про наслідки її діяльності за рік.

Досвід ведення бухгалтерського обліку у фермерських господарствах США може бути застосований фермерськими господарствами України. Однак необхідно враховувати низку важливих моментів, які ускладнюють цей процес, зокрема:

- фермери США ведуть облік відповідно до потреб податкової декларації, в Україні зовсім по іншому здійснюють платежі в бюджет;
- декларація подається раз в рік;
- відсутня квартальна звітність;
- уряд США вивчає діяльність фермерських господарств за допомогою вибіркового обстеження господарств різних зон. Як наслідок відсутнє узагальнення даних про діяльність фермерських господарств, що дозволяє їм вести бухгалтерський облік так, як вони вважають за доцільне.

Але організація обліку передбачає ведення обліку за кожним видом діяльності та розподіл витрат на фермерські та поза фермерські витрати. Реєстри обліку для фермерів розробляють науково-дослідні станції при університетах штатів. Наприклад, у штаті Айова такими реєстрами згідно з книгою по фермерському обліку (практичне керівництво) є Реєстр фермерські витрати.

В Європі, зокрема в Польщі, більшість фермерів не мають уявлення про бухгалтерський облік. Більшість польських господарств не ведуть бухгалтерського обліку та не готують а ні балансу, а ні звіту про прибуток та збитки, а ні статистичних звітів. Відповідно до польського законодавства, вести бухгалтерський облік повинні лише ті господарства, які мають річний дохід у 1,2 млн. EUR. Однак деякі господарства ведуть бухгалтерський облік за власною ініціативою, переважно для того, щоб відзвітувати перед власниками про результати своєї діяльності [3].

Оскільки нема бухгалтерського обліку, то більшість польських фермерів не розуміють, що таке прибуток. Результати минулого року вони оцінюють за залишком грошей в кишені.

Євросоюз все більше наполягає на обов'язковості ведення бухгалтерського обліку польськими фермерами, однак наразі змін немає. Причина зрозуміла: якщо фермер має, приміром, 7 га землі, то навіть за прибутку у 1000 EUR з 1 га річний сімейний бюджет складе 10 000 EUR. Прожити на ці гроші можна, але найняти бухгалтера – навряд чи. Можна, щоправда, обрати спрощену систему бухгалтерського обліку і покласти її ведення на самого фермера, однак це означає, що всі фермери країни повинні пройти спеціальне навчання.

Оскільки відсутність бухгалтерського обліку у дрібних господарствах наразі не стримує розвиток польського аграрного сектору, то проблема не нагальна. Однак з укрупненням господарства рано чи пізно прийдуть до необхідності ведення відповідного обліку. З іншого боку, це дозволить і державі отримати більш достовірну інформацію про аграрний сектор країни [3].

Зокрема для Українських малих фермерських господарств, підприємств детального відпрацювання на державному рівні вимагають такі важливі питання, як матеріально-технічне забезпечення фермерів, їх інформаційне та наукове обслуговування, механізм соціального захисту, умови кредитування та інше. Фермерські господарства України функціонують на підставі Закону України «Про фермерські господарства» від 19.06.2003 р. № 973-IV: є формою підприємства громадян, які виявили бажання виробляти товарну продукцію, займатися її переробкою та реалізацією [5].

Як юридична особа вони повинні вести бухгалтерський облік результатів своєї діяльності за господарський рік і подавати звітність. Ведення обліку передбачає: з'ясування самим господарством наслідків своєї господарської діяльності, обґрунтування розрахунку сум податку, уявлення про розміщення грошових коштів, визначення майнового стану господарства, здійснення самоконтролю та прогнозування.

Згідно з методичними рекомендаціями фермерські господарства можуть вести бухгалтерський облік чотирма способами:

1) проста форма обліку (без використання подвійного запису). Її застосовують господарства, в яких працюють власник (голова) та члени його родини (без залучення найманих працівників);

2) спрощена форма бухгалтерського обліку. Її рекомендується застосовувати господарствам із середньообліковою чисельністю працюючих за звітний період до 10 осіб включно (крім членів сім'ї) і обсягом виручки за рік, що не перевищує еквіваленту 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

3) господарства, які відповідають статусу малих підприємств (із середньообліковою чисельністю працівників за звітний період від 10 до 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; ведуть бухгалтерський облік за спрощеним Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 19.06.2001 р. № 186, і складають фінансову звітність відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»;

4) усі інші фермерські господарства ведуть облік за загальним Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291 [6].

Фермерське господарство з моменту реєстрації набуває статусу юридичної особи та визнається самостійним товаровиробником (п. 2 ст. 9 Закону України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV. Для всіх юридичних осіб ведення бухгалтерського обліку і подання фінансової звітності обов'язкове (п. 1 ст. 2 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV (далі – Закон про бухгалтерський облік)). Обов'язковість обліку і звітності для фермерських господарств також передбачена ст. 24 Закону про фермерське господарство, де вказано на необхідність ведення бухгалтерського обліку для визначення результатів роботи за господарський рік. За подання недостовірної звітності голова господарства несе відповідальність у встановленому порядку [2].

Господарству дозволяється самостійно (п. 5 ст. 8 Закону про бухгалтерський облік) обрати форму бухгалтерського обліку як певну систему реєстрів обліку, порядку і способу реєстрації та узагальнення інформації в них з урахуванням виду діяльності і технології обробки облікових даних. Пункт 1.6 Методичних рекомендацій з організації та ведення бухгалтерського обліку в фермерських господарствах, затверджених наказом Мінагрополітики від 02.07.2001 р. № 189 (далі – Рекомендації), визначає порядок ведення обліку для фермерських господарств за такими формами: проста, спрощена, за спрощеним Планом рахунків, за повним планом рахунків. На особливу увагу в цьому переліку заслуговує проста форма, яка найкраще підходить для невеликих фермерських господарств. Вести облік за цією формою можуть фермерські господарства [4].

Організація обліку у фермерських господарствах, в яких працюють власник (голова) та члени його родини (без залучення найманих працівників). Основним реєстром простого обліку є Книга обліку доходів і витрат, де здійснюють хронологічну реєстрацію даних первинних документів окремо за видами доходів та витрат (відповідно, у лівій та правій її частинах) з метою визначення результатів господарювання. Об'єктами обліку в Книзі є лише ті операції, що вже відбулися та підтверджені первинними документами.

Первинні документи фіксують факти здійснення господарських операцій. Вони повинні складатися під час проведення операції або одразу після її закінчення. Для юридичної особи первинні документи повинні містити обов'язкові реквізити: назву форми документа; дату і місце складання; назву господарства, яким складено документ; зміст, обсяг та одиницю виміру

господарської операції; посади осіб, відповідальних за здійснення та оформлення господарської операції, особистий підпис учасника операції чи відповідальної особи. Найчастіше у фермерському господарстві використовують накладну, рахунок-фактуру, платіжне доручення, платіжну відомість, касові ордери, акти тощо. При здійсненні записів у Книзі обліку доходів і витрат слід керуватися Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку щодо ведення обліку, доходів – Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку, затвердженим наказом МФУ від 29.11.1999 р. № 290 (далі – П(С)БО 15), та витрат – Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затвердженим наказом МФУ від 31.12.1999 р. № 318 (далі – П(С)БО 16). Для лівої («Доходи») і правої («Витрати») сторін Книги спочатку записують порядковий номер господарської операції (гр. 1, гр. 14) та дату, коли вона відбулася (гр. 2, гр. 15). Потім вказують номер банківського, касового або іншого документа, на основі якого зроблено запис (гр. 3, гр. 16). Стислий запис господарської операції здійснюють у графах «Зміст запису» (гр. 4, гр. 17), де можна вказувати короткі аналітичні дані. Далі операції класифікують за видом доходів чи витрат [5].

Облік доходів ведеться не тільки загальним записом, а й з розмежуванням їх видів відповідно до вимог звітності (форма № 2-м Положення (стандарту) бухгалтерського обліку. Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва, затвердженого наказом МФУ від 25.02.2000 р. № 39, далі – П(С)БО 25) за таким переліком: «Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)»; «Інші операційні доходи»; «Інші доходи»; «Разом доходи». Відповідно для них передбачені графи 5 – 8 лівої сторони Книги «Доходи за видами» (табл. 1).

Дохід визнається, коли надходять ресурси або погашаються зобов'язання (п. 3 П(С)БО 15) за таких умов (п.п. 5 – 20 П(С)БО 15): покупець передано право власності на продукцію; фермер не здійснює надалі контроль за реалізованою продукцією; сума доходу може бути визначена достовірно; фермер отримує гроші (збільшення

економічних вигід), а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені.

Отже, малий бізнес в розвинутих країнах світу сприяє розвитку національного господарства, є важливим елементом ринкової інфраструктури, створює умови для формування та накопичення конкурентних переваг підприємств глобального масштабу [4].

Дослідження міжнародного досвіду розвитку малого підприємництва виявило низку загальних рис, що характеризують особливості його ведення та організації. Держава має потребу в підприємстві, оскільки ринкова система забезпечує її (без особливих додаткових витрат) матеріальними ресурсами, послугами і товарами, фінансовою підтримкою державних програм. Своєю чергою, підприємство має потребу в державі, оскільки йому необхідне законодавство, що регламентує правила економічної діяльності, її безпеки, захисту і стабільності, а також функціонування монетарної системи, стабільної економічної і соціальної інфраструктури.

Висновки. У країнах із розвинутою ринковою економікою господарювання займає чільне місце в економіці, а також отримує належну підтримку з боку державних і недержавних інституцій. Це забезпечує його розквіт, що, своєю чергою, сприяє розвитку економік цих країн загалом. Проаналізувавши зарубіжний досвід, можемо побачити, що їхні господарства, наприклад в США, фермери ведуть облік відповідно до потреб податкової декларації, в Україні зовсім по іншому здійснюють платежі в бюджет, тобто декларація подається раз в рік, відсутня квартальна звітність. Уряд США вивчає діяльність фермерських господарств за допомогою вибіркового обстеження господарств різних зон. Якщо брати ведення бухгалтерського обліку наприклад в Європейській країні, таким яскравим представником є Польща, де взагалі не ведеться бухгалтерський облік на підприємствах. У світовій практиці вважається нормою державна підтримка в інтересах нації, водночас завдання держави не зводяться до того, аби на пільгових умовах надавати малим і серед-

Таблиця 1

Книга обліку доходів і витрат (ліва сторона)

№ п/п	Дата	Номер документа	Зміст запису	Доходи за видами			Загальна сума доходів	Фінансовий результат: прибуток(+) чи збиток (-)	Податкове зобов'язання	Відмітка про одержання
				Чистий дохід виручка від реалізації (товарів, робіт, послуг)	Інші операційні доходи	Інші доходи				
1	2	3	4	5	6	7	10	11	12	13
<i>Решта на початок року</i>										
.....										
<i>Всього за рік</i>										
<i>Решта на кінець року</i>										

нім фірмам фінансові, технічні та інші ресурси і підтримувати приватну ініціативу будь-якою ціною. Держава покликана насамперед створити такий правовий і економічний клімат, який дав би змогу малому і середньому бізнесу не тільки втриматися на плаву, але й зростати, набирати силу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чубарева Л.І. Малий бізнес: теорія, механізми підтримки становлення та розвитку : автореф. ... канд. економ. наук / Л.І. Чубарева. – Донецьк. – 2008. – 20 с.
2. Шайдюк І.Є. Європейський досвід державного регулювання та підтримки малого підприємництва / І. Є. Шайдюк // Концептуальні засади формування менеджменту в Україні : матеріали III Всеукраїнської наукової конференції (Київ, Одеса, Стамбул, 17–22 травня 2010 р.). –2010. – С. 246–252.
3. Рибчак В.І. Світовий досвід державного регулювання підприємств малого бізнесу / В.І. Рибчак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2006. – Вип. 16.1. – С. 441–445.
4. Колісник Г.М. Зарубіжний досвід, шляхи підвищення економічної ефективності підтримки малих підприємств та його аспекти в Україні / Г.М. Колісник // Збірник науково-технічних праць Львівського національного університету ім. Івана Франка. – 2005. – № 15. – С. 336–341.
5. Заярна Н.М. Міжнародний досвід підтримки малого бізнесу та сучасні українські реалії / Н.М. Заярна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.1. – С. 198–201.
6. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV.
7. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI.
8. Золотухін О. Бухгалтерський облік у фермерських господарствах / О. Золотухін // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 12. – С. 26–31.